

Mutasavvıfların Visâl Orucuna Yaklaşımları: Teorik Tartışmalar ve Uygulamalar Bağlamında Bir Analiz

Derviş DOKGÖZ | <https://orcid.org/0000-0002-0891-0696>

Dr. Öğr. Üyesi | Yazar | ddokgoz@cu.edu.tr

Çukurova Üniversitesi | **ROR** | <https://ror.org/05wxkj555>

Tasavvuf | Adana, Türkiye

Öz

Oruç, nefsi terbiye etmek ve iradeyi güçlendirmek için en etkili araçlardan biridir. Genel olarak oruç ibadeti, bütün inanç sistemlerinde çeşitli şekillerde mevcuttur. İslâm'da da temel ibadetlerden biri olan oruç, şer'î hükmü yönüyle farz, vacip ve sünnet gibi farklı türlere ayrılır. Buna karşın bayram günleri gibi oruç tutulmasının yasaklandığı zamanlar dilimleri de bulunmaktadır. Bazı oruç türleri ise tutma yöntemleri sebebiyle nehyedilmiş durumdadır. Araştırmamızın konusu olan visâl orucu da Hz. Peygamber tarafından yöntemi sebebiyle nehyedilen bir oruç türüdür. Visâl orucu, genel olarak peş peşe gelen iki veya daha fazla günün orucunun, gün batımında ve gecesinde bozulmadan birleştirilerek tutulmasını ifade etmektedir. Fikhî açıdan bakıldığında, bu uygulamaya haram ya da mekruh şeklinde hükümler verildiği görülmektedir. Çünkü visâl orucuna dair hadislerde yer alan nehiy/yasaklama ifadeleri fukahâ için visâl orucunun hükmünü belirlemede temel dayanaklardır. Onlara göre bu deliller visâlin haramlığına yahut mekruhlığına delâlet etmektedir. Bu sebeplerle fukahâ tarafından tutulması uygun görülmemeyen visâl orucuna mutasavvıfların yaklaşımının ise bu şekilde menfi yönde olmadığı bir vâki'dir. Zira tasavvuf eserlerinde birçok sûfinin uzun süreli visâl orucu tuttuğuna dair yaygın şekilde bilgi aktarımlarında bulunulduğu görülmektedir. Farzından edebine kadar dini hükümleri uygulama konusunda oldukça hassas ve titiz davranan tasavvuf ehli, neden fukahâ tarafından uygun görülmemeyen bir oruç şekli konusunda bu kadar ısrarla savunma yoluna gitmektedir? Bu soruya cevap arama sadedinde visal orucunun hükmünün ve mutasavvıfların bu oruca yaklaşımlarının makale sınırları içerisinde incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada literatür/kaynak taraması yöntemi ile visâl orucunun hem fikhî açıdan hükmüne dair görüşler ve tartışmalar ele alınarak bir sonuca varılmaya çalışılmış hem de mutasavvıfların bu oruca yaklaşımları ortaya konulmak istenmiştir. Böylece visâl orucu hakkında elde edilen veriler fıkıh ve tasavvuf disiplinleri açısından geniş bir çerçevede değerlendirilmiş ve analiz edilmiş olmaktadır. Mutasavvıfların çoğunluğuna göre ilgili hadislerde yer alan visâl orucunun nehyedildiğine dair ifadeler onu haram anlamında yasaklamamaktadır. Zira Hz. Peygamber sadece güçlüğünden ve ümmetine şefkatinden dolayı bu orucun tutulmamasını istemiş olup, bu konuda ümmet için genel bir yasaklama bulunmamaktadır. Ayrıca hadislerdeki nehiy ifadesinin henüz bu orucu tutabilecek mânevî mertebeyi elde edememiş ve kendisinde buna güç yetirecek tâkat bulunmayanlar için olduğu, visâl orucu tutmak kendilerine zor gelmeyen kişilerin bu orucu tutmalarında ise bir sakınca bulunmadığı yorumları da yapılmıştır. Bunun yanında mânevî açıdan faydasına binaen visâl orucu tutmayı tercih eden ama Hz. Peygamberin nehyettiği bir duruma düşmekten de kaçınan sûfler de mevcut olup bunlar, oruç gecelerinde sadece birkaç yudum su ile iftar yapmışlardır. Böylece hem peygamberin fiili tatbikatı yerine getirilmiş, hem de sözlü olarak nehyettiği şeyden sakınılmıştır. Bu araştırma sonucunda Hz. Peygamberin ümmetinden tutmamasını istediği halde kendisinin visâl orucu tutmuş olması, tasavvuf ehlinin de O'nun ibadet yaşamını kendilerine aynı şekliyle örnek alıp uygulamak istemeleri ve uzun süreli açlığın mânevî arınma ve aydınlanma yönüyle sağladığı faydalar sûflerin bu oruçtan vazgeçememelerinin temel sebepleri olarak ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler

Tasavvuf, Riyâzet, Oruç, Visâl Orucu, Hüküm.

Atıf Bilgisi

Dokgöz, Derviş, "Mutasavvıfların Visâl Orucuna Yaklaşımları: Teorik Tartışmalar ve Uygulamalar Bağlamında Bir Analiz". *Rize İlahiyat Dergisi* 29 (Ekim 2025), 229-244.

<https://doi.org/10.32950/rid.1719124>

Yayın Bilgileri

Türü

Araştırma Makalesi

Değerlendirme: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körmeye

Süreç Bilgileri

Geliş Tarihi: 13.06.2025

Kabul Tarihi: 10.10.2025

Yayın Tarihi: 20.10.2025

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Benzerlik Taraması

Yapıldı – iThenticate

Etik Bildirim: ilahiyyatdergi@erdogan.edu.tr

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakları & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Dizinlenme Bilgisi

Sufis' Approach to the Visal Fasting: An Analysis in the Context of Theoretical Discussions and Practices

Derviş DOKGÖZ | <https://orcid.org/0000-0002-0891-0696>

Asst. Prof. | Author | ddokgoz@cu.edu.tr

Çukurova University | <https://ror.org/05wxkj555>

Sufism | Adana, Türkiye

Abstract

Fasting is one of the most effective means for disciplining the self and strengthening the willpower. Generally, fasting as an act of worship exists in various forms across all belief systems. As one of the fundamental acts of worship in Islam, fasting is categorized into different types in terms of religious rulings, such as obligatory (fard), necessary (wajib), and recommended (sunnah). However, there are periods of time, such as religious holidays, when fasting is prohibited. Some types of fasting are prohibited due to their methods. The subject of our research, visal fasting, is one such type of fasting, prohibited by Prophet Muhammad due to its method. Visal fasting generally refers to combining two or more consecutive days of fasting without breaking it at sunset or at night. From a jurisprudential (fiqh) perspective, it's seen that this practice has been deemed either forbidden (haram) or disliked (makruh). Because, while determining the ruling of visal fasting, the expressions of prohibition/forbiddance found in the hadiths regarding visal fasting are the fundamental bases for the fuqaha. According to them, these evidences point to the forbiddance (haram) or reprehensibility (makruh) of visal. It is an established fact, however, that the approach of the sufis to the practice of visal fasting-which is generally disapproved of by fuqaha-is not adverse in this manner. For indeed, uufi literature widely documents that many mystics undertook prolonged periods of visal fasting. In order to find an answer to the question "Why do the Sufis defend a form of fasting that is not approved by the fuqaha so persistently? It is aimed to examine the ruling on the fast of visal and the sufis' approach to this fast within the limits of the article. In the research, the debates regarding the ruling of visal fasting from the jurisprudential aspect were presented, and determining the approaches of the sufis to this fast through the literature/source review method was aimed. Thus, the situation of visal fasting in terms of the disciplines of fiqh and sufism has been evaluated and analyzed in a broad framework. According to the majority of the Sufis, the statements in the relevant hadiths about visal fasting do not show that it is forbidden in the meaning of haram. Prophet Muhammad asked his ummah not to perform this fast due to its difficulty. But there is no general prohibition for the ummah on this matter. Furthermore, it has also been interpreted that the prohibition expression in the hadiths is for those who have not yet attained the spiritual rank to observe this fast and who do not possess the strength/ability to endure it. In addition, there also exist sufis who prefer to observe the visal fast based on its spiritual benefit but also avoid falling into a situation prohibited by Prophet, and these people would break their fast on fasting nights with only a few sips of water. Thus, both the practical application of the Prophet has been fulfilled, and what he verbally prohibited has been avoided. At the end of this study, it has been ultimately determined that the fundamental reasons why the sufis cannot give up this fast are Prophet Muhammad's performing the visal fast in spite of asking his ummah not to do so; the Sufis' desire to take and practice his worship life as an example and the benefits, provided by prolonged hunger in terms of spiritual purification and enlightenment.

Keywords

Sufism, Asceticism, Fasting, Visāl Fasting, Judgement.

Citation

Dokgöz, Derviş. "Sufis' Approach to the Visal Fasting: An Analysis in the Context of Theoretical Discussions and Practices". *Rize Theology Journal* 29 (October 2025), 229-244.

<https://doi.org/10.32950/rid.1719124>

Publication Information

Type	Research Article	Peer-Review: Double anonymized - Two External
Process Information	Date of Submission: 13.06.2025	Date of Acceptance: 10.10.2025 Date of Publication: 20.10.2025
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.	
Ethics Committee Approval	Ethics committee approval is not required for this study.	
Plagiarism Checks	Yes – iThenticate	Complaints: ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.	
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.	
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.	

Giriş

Tasavvuf yaşamında nefsi terbiye etmek amacıyla yerine getirilen uygulamalar genel olarak riyâzet şeklinde isimlendirilir. İnsân-ı kâmil olma gayesine ulaşmak için mutlaka nefsin tezkiye edilmiş olması bir gereklilik olduğundan genel olarak bütün tasavvuf ekollerinde çeşitli riyâzet ve mücâhede usulleri yer almaktadır. Nefsin istek ve arzularının kontrol altına alınması ve onun üzerinde tam hâkimiyetin sağlanması konusunda en etkili riyâzet yöntemlerinden birisi de açlıktır. Ebû Tâlib el-Mekkî (öl.386/996), tasavvuf yolunda terbiye ve kemâlâtın gerçekleşmesinde çeşitli uygulamalar yanında mutlaka bulunması gerekli olan dört hususun; açlık, uykusuzluk, sükût ve halvet olduğunu dile getirmektedir. Ona göre tasavvuf yaşamında Allah'a vuslat yolunda yeme içmeye dair dikkat edilmesi özellikle vurgulanan hususlar, yiyeceğin helal olması ve mümkün olduğunca azaltılmasıdır. Zira kalbin aydınlanması, nurlanması, katılıktan kurtulup hassaslaşması açlığa bağlıdır.¹ Bu önemli etkisi nedeniyle olsa gerek bütün dinlerde ve ahlâkî sistemlerde çeşitli şekilleri ile açlık uygulamalarına rastlanmaktadır. Açlığın nefis terbiyesindeki etkisinden dolayı Şam ekolü gibi bazı tasavvuf ekollerinde bu durum temel tasavvufî uygulama halini almış, hatta onlara bu şekildeki yaşama tercihlerinden dolayı “Cû'yye” şeklinde isimlendirme de yapılmıştır.²

İnsanın tahammülü sınırlı olduğundan dinimizce insanların sorumlu tutulduğu ibadetlerde genel olarak güç yetirebilirlik özelliği gözetilmiştir. Oruç ibadeti de İslâm'ın temel şartlarından birisi olarak dinde yerini alırken, onun hakkında da bu yön dikkate alınmış, bazı sıkıntı ve güçlük durumlarında kolaylaştırma veya tamamen düşürülme hükümleri getirilmiştir.³ Bu nedenle kendisi farz oruçlar yanında çokça nafile oruç tutan, bazen de tuttuğu oruçları birleştirerek visâl yapan Hz. Peygamber, güçlüğünden dolayı tüm seneyi oruçlu olarak geçirmeyi ve savm-ı visâli uygun görmemiş, ümmetini bundan sakındırmıştır.⁴

İnsan tabiatına ve itidale en uygun olanın gözetilmesini sağlayan İslâm'ın ibadete dair bu genel ilkesine ve Hz. Peygamberin visâli nehyeden hadislerine rağmen tasavvuf alanında kaleme alınmış temel eserlerde günlerce yemeden ve içmeden uzak duran sûfilerin varlığından sıkça ve övgüyle söz edildiği görülmektedir. İlgili kaynaklarda da visâl orucunun Hz. Peygamber tarafından nehyedildiğine dair bilgiler yer aldığı halde, yine de çok sayıda sûfinin böyle bir uygulamayı tercih edip hayatlarında uygulamış olmaları dikkat çekicidir. Kur'ân ve sünnetteki emir ve yasaklara uyma noktasında büyük titizlik gösteren tasavvuf ehlinin, bu konuda Hz. Peygamberin nehyini ve İslâm'ın ibadetler konusunda yukarıda dile getirdiğimiz temel prensibini neden gözetmediği şeklinde sorular akla gelmektedir. Bu nedenlerden dolayı iftar etmeksizin günlerce sürdürülen visâl orucunun fikhî açıdan hükmüne dair görüşlerin ortaya konularak mutasavvıfların visâle dair görüşlerinin bu çerçevede değerlendirilmesi gerekli görülmüştür. Hali hazırda visâl orucuna dair yapılmış bazı akademik çalışmalar da bulunmaktadır. Mustafa Karabacak tarafından kaleme alınan “Visâl Orucu Bağlamında Hz. Peygamber'in Örnekliliği” adlı makalede visâl orucu hakkındaki rivayetler çerçevesinde bu orucun hükmüne dair görüşlere yer verilmiş, visâl çerçevesinde Hz. Peygamberin örnekliliği konusu incelenmiştir.⁵ Yine oruç ve açlık konularıyla ilgili yapılan tez çalışmalarında alt başlıklar içerisinde visâl orucuna ve hükmüne dair konulara değinildiği görülmektedir.⁶ Ayrıca oruç ibadetinin konu edildiği fıkıh, hadis ve tasavvuf alanındaki eserlerde de visâl orucuna dair bir kısım bilgilere rastlanmaktadır. Bu konuda yapılan mevcut akademik çalışmalarda özellikle visâl orucunun hükmüne dair bilgilerin mezheplere ait temel fıkıh kitapları yerine, daha çok hadis şerh kitaplarından mezhepler bazında genelleyici ifadelerle aktarıldığı, bu nedenle visâle dair fukahânın ve mezheplerde meşhur görüşlerin tam olarak aksettiremediği görülmektedir. Mutasavvıfların visâle dair görüşleri ve tasavvuf yaşamında visâlin yeri de -araştırma konularına dahil olmadığından- geniş şekilde bu çalışmalarda yer almamaktadır. Visâl orucunun hükmü konusunun açıklığa kavuşturulması, sûfilerin bu konudaki görüş ve uygulamalarının doğru olarak değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle çalışmada öncelikle visâl orucunun tanımı ve fikhî açıdan hükmüne dair bilgiler mümkün olduğunca temel kaynaklara dayalı olarak ortaya konulacak ve değerlendirilecektir. Bu değerlendirmeler sonucunda, “Visâl ulemânın çoğuna göre haramdır.” şeklinde bazı kaynaklarda ve akademik araştırmalarda yer alan genelleyici yargıların⁷ bu konudaki gerçek durumu yansıtmadığı görülecektir. Visâlin hükmüne dair yapılacak tespitlerden sonra mutasavvıfların visâl orucuna dair görüşleri ele alınarak incelenecek, özellikle bu orucun mubahlığını ve tutulmasının yararlı

¹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb* (Kahire: Mektebetü Dâru't-Türas, 2021), 273-275.

² Hasan Kamil Yılmaz, ‘Cû'yye’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/83.

³ Zekiyyüddin Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev. İ. Kâfi Dönmez (Ankara: TDV Yayınları, 2021), 372.

⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhi Buhârî* (Dimeşk-Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 2002), “Savm”, 48.

⁵ Mustafa Karabacak, “Visâl Orucu Bağlamında Hz. Peygamber'in Örnekliliği”, *Kilitbahir* 16 (Mart 2020), 95-120.

⁶ Ferhat Gökçe, *İslâm İrfân Geleneğinde Hadis Yorumu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 590-593; Emetullah Koyuncu, *Hz. Peygamber'in Ramazan Ayı Dışında Tuttuğu ve Tavsiye Ettiği Oruçlarla İlgili Rivayetlerin Tahlihi* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 123-133.

⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî* (Kahire: Mektebetü's-Selefiyye, ts.), 204; Saffet Köse, “Visâl”, *Şamil İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Dergah Ofset, 2000), 8/237; Gökçe, *İslâm İrfân Geleneğinde Hadis Yorumu*, 441.

olduğunu savunan sûflilerin hangi argümanlarla onu savundukları ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışma sonunda elde edilen bulguların/sonuçların hem tasavvuf hem de fıkıh ilimleri açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Burada birçok sûfînin günlerce süren visâl orucu tuttıkları yönünde bilgiler nakleden çoğu mutasavvıfın, eserlerinde visâlin hükmüne dair tartışmalara pek değinmediklerinin görüldüğünü de belirtelim. Bu yüzden zorunlu olarak araştırmamız visâlin hükmünü ele alıp tartışan mutasavvıfların eserleri üzerinden yürütülecektir.

1. Visâl Orucu: Kavramsal Çerçeve ve Tarihsel Durum

“Bir şeyi bir şeye birleştirmek, kavuşmak, ulaşmak, varmak” anlamındaki “v-s-l” kökünden türeyen visâl kelimesi,⁸ istilahta da bu kök anlamına bağlı olarak oruç ibadeti ile ilişkilendirilerek “oruca oruca birleştirmek” anlamında kullanılmıştır.⁹ Terim olarak ise genelde; “Arada iftar yapmaksızın peş peşe gelen iki veya daha fazla günün orucunu birleştirmek” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰ Buna göre, gündüz tutulan oruç gece de devam ettirilmekte, araya iftar girmeksizin ertesi gün veya günlerde de bu oruçlu hal sürdürülmektedir.

İslam'ın gelişinden önce Câhiliye Arapları ve Ehl-i kitap mensupları arasında var olan oruç şekillerinden birisi de visâl orucu idi. Hz. Peygamberin risâleti öncesi câhiliye toplumunda genelde önceki günün yatsı vaktinden ertesi günün akşamına kadar oruç tutulurdu. Bu yaygın oruç şekli, yirmi dört saate yakın bir süreye kadar uzayabiliyordu. Bundan daha uzun süreli yani iki veya daha fazla günün orucunun iftar yapılmaksızın birleştirilmesi şeklinde oruç tutulması da toplumda rastlanan bir durumdu. Risâlet döneminde özellikle Hz. Peygamber tarafından da bu orucun tutulduğu, ancak başkalarının bunu yapmasının ise yine O'nun tarafından nehyedildiği yönünde çok sayıda rivayet temel hadis kaynaklarında yer almaktadır.¹¹ İslam öncesi dönemde yatsıdan yatsıya veya birkaç günü birleştirerek tutulan bu oruç hakkında, bazı rivayetlerde bunun Ehl-i kitab mensuplarının oruç şekli olduğuna dair ifadelerin geçmesi de bu konuda dikkat çekici bir durumdur.¹² Görüldüğü üzere câhiliye ve risâlet dönemlerinde visâl orucu toplumda varlığına rastlanan bir olgudur. Konuya dair rivayetlerde dikkat çeken durum ise Hz. Peygamberin kendisi bu orucu zaman zaman tutarken, ümmeti için bunu nehyetmiş olmasıdır. Konuya dair öne çıkan bir rivayet; “Hz. Peygamber (s.a.v.) visâl orucu tuttu. İnsanlar da tuttular. Bu onlara ağır geldi (çok meşakkat verdi). Bunun üzerine Hz. Peygamber bu oruçtan onları nehyetti. Ona; Sen visâl yapıyorsun? dendiğinde ise, “Benim halim sizin haliniz gibi değildir. Ben yedirilir, içirilirim” buyurdu.”¹³ şeklindedir. Ahmed b. Hanbel'in (öl.241/855) naklettiği rivayette bu durumun Ramazan ayında gerçekleştiği kaydı da bulunmaktadır.¹⁴ Buna göre Hz. Peygamberin iftar etmeksizin ramazan orucunu birleştirerek tuttuğu, ümmetinin de ona uyararak visâl yaptıkları ancak onların bu şekilde peygambere ittibâlarının doğru bulunmayıp bu oruçtan yine Hz. Peygamber tarafından men edildikleri ortaya çıkmaktadır.

Visâle dair rivayetlerin çoğunluğunda “نَهَى رَسُولُ اللَّهِ” şeklinde yasaklama fiilinin kullanıldığı görülmektedir. Buna örnek olarak şu rivayet zikredebilir: “Resûlullah visâl orucu tutmayı yasakladı/nehyetti. Kendisine: Ama sen visâl yapıyorsun dediler. O ise; Ben sizler gibi değilim. Ben yedirilir ve içirilirim, buyurdu.”¹⁵ Bu rivayetlerin bazılarında son kısım; “Beni Rabbim yedirir, içirir”, “Ben Rabbim tarafından yedirilir ve içirilirim”, “Beni yediren içiren Rabbimin yanında gecelerim”, “Ben geceyi, beni doyuran bir doyurum ve beni sulayan bir sulayıcımdı olduğu hâlde geçiririm” şeklindedir.¹⁶

Bazı rivayetlerde ise “إِيَّاهُمْ وَالْوَصَالَ” şeklinde visâl orucundan sakındırma ifadesinin bulunduğu görülmektedir. Bu rivayetlerin bazısında ifade; “Hz. Peygamber iki defa; Sizleri visâl orucu tutmaktan sakındırırım, dedi” biçiminde iken;¹⁷ bazısında ise “Allah Rasûlü sizi visâl orucundan sakındırırım, dedi ve bunu üç defa tekrar etti.” şeklindedir.¹⁸ Bir başka rivayette ise visâl yapan sahabeler hakkında;

⁸ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), “vsl”, 6/4850.

⁹ Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüga* (Mısır: Dâru'l-Misriyye, 1964), 12/235; Mahmûd Abdurrahmân Abdulmun'im, *Mu'cemu'l-mustalahât ve'l-elfâzî'l-fikhiyye* (Kahire: Dâru'l-Fazîle, ts.), 3/481.

¹⁰ Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüga*, “vsl”, 12/235; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “vsl”, 6/4851; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuunü'l-İslâmiyye, 1983), 43/160.

¹¹ Örnekler için bk. Buhârî, “Savm”, 48,89; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, *Sahîhi Müslim* (Riyad: Dâru Tayyibe, 2006), “Sıyam”, 11; Muhammed b. İshâk Tirmizî, *el-Câmi'u'l-Kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996), “Savm”, 62; Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvud* (Riyad: Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, 1999), “Savm”, 25.

¹² Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 3/234-241; Geniş bilgi için bk. Karabacak, “Visâl Orucu Bağlamında Hz. Peygamber'in Örnekliği”, 97-98.

¹³ Buhârî, “Savm”, 20.

¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 8/345.

¹⁵ Buhârî, “Savm”, 48.

¹⁶ Buhârî, “Savm”, 48,49; Müslim, “Sıyam”, 11; Ebû Dâvûd, “Savm”, 25.

¹⁷ Buhârî, “Savm”, 49; Müslim, “Sıyam”, 11; Ebû Dâvûd, “Savm”, 25.

¹⁸ Ebû Bekir Muhammed b. İshak İbn Huzeyme, *Sahîhu İbn Huzeyme* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2003), 2/995.

“مَا بَالُ رَجَالٍ يُوَصِّلُونَ” Bazılarına ne oluyor da visâl orucu tutuyor.”¹⁹ şeklinde bir ikaz yer almaktadır. Öyle görünüyor ki Hz. Peygamberin visâl hakkında kullandığı “لَا تُوَصِّلُوا/visâl yapmayın”, “إِيَّاكُمْ وَالْوَصَالَ/Sizi visâlden sakındırırım” veya “مَا بَالُ رَجَالٍ يُوَصِّلُونَ /Bazılarına ne oluyor da visâl orucu tutuyor” şeklindeki ifadelerinden, O’nun ümmet tarafından bu orucun tutulmaması konusundaki isteğinin gayet net olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna karşın Hz. Peygamberin sahur vaktinden sahur vaktine kadar visâl yapılmasına müsaade ettiği yönünde rivayetler de bulunmaktadır. Örneğin, “Visâl yapmayın. Sizden biri visâl yapmak isterse onu sahur vaktine kadar yapsın” buyurmuştur.²⁰ Bu şekilde yapılan uygulamada oruç tutma süresi uzamış olsa bile, iki orucun birleşmesi şeklinde tam bir visâlden söz edilemeyeceği açıktır.

Bu konuda en dikkat çekici rivayetler ise bir kısım sahabenin Hz. Peygamberin nehyine rağmen visâl orucu tutmakta ısrar etmeleri neticesi bizzat Hz. Peygamber tarafından cezalandırma amaçlı visâl orucu tutturulmasına dair olanlardır. Bu rivayetlerden birisi şu şekildedir: “Rasûlullah (s.a.v.) oruçta visâli yasaklamıştı. Müslümanlardan birisi ona: Yâ Rasûlallah! Sen visâl yapıyorsun, dedi. Bunun üzerine O; Hanginiz benim gibisiniz? Ben, Rabbim beni yedirip ve içirdiği halde gecelerim” buyurdu. Yine de onlar oruçları birleştirerek visâl yapmaktan vazgeçmek istemeyince, Rasûlullah onlara bir gün, sonra bir gün daha visâl yaptırdı. Sonrasında hilâli gördüler. Bunun üzerine Rasûlullah visâlden vazgeçmek istemeyenleri cezalandırmak ister şekilde; “Eğer hilâlin görülmesi gecikse idi, ben de visâli artıracaktım” buyurdu.”²¹ Bu rivayet, nehyedilmelerine rağmen visâl orucu tutmakta ısrar edenlere tâkatlerinin üstünde bir işe giriştiklerini göstermek amacıyla bizzat Hz. Peygamber tarafından visâl orucu tutturulduğunu göstermesi bakımından dikkat çekmektedir.

2. Fıkîhî Açıdan Visâl Orucunun Hükmi

Visâl orucunun hükmi konusunda aktardığımız rivayetler çerçevesinde kolaylıkla net bir karara varmanın güç olduğu söylenebilir. Bu yüzden visâlin hükmi konusunda farklı içtihatlar ortaya çıkmıştır. Konuya dair rivayetlerin genelinde “nehyetme” fiilinin yer almasından dolayı fukahânın bir kısmının visâl hakkında doğrudan haram olduğu yönünde kanaat belirttikleri görülmektedir. Onlara göre temel hadis kitaplarında bu orucun Hz. Peygamber tarafından nehyedildiğine dair ifadeler, açıkça onun şerî açıdan yasaklanmış olduğuna delâlet etmektedir. Bu nedenle ister farz ister nafil oruçta olsun visâl yapmak haramdır.²² Visâlin haramlığına dair bu görüşün ağırlıklı olarak Şafiî fukahâsı tarafından dile getirildiği müşâhede edilmektedir. Bunda İmam Şafiî’nin (öl.204/820) talebesi Müzenî’nin (öl.264/878) *el-Muhtasar*’da hocasından yaptığı naklin etkili olduğu söylenebilir. Bu nakilde İmam Şafiî’nin, İmam Malik’ten (öl.179/795); “أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن الوصال فقليل يا رسول الله إنك تواصل قال إني لست مثلكم إني أطعم وأسقى” şeklinde rivayette bulunduğu, sonrasında da Allah’ın, rasûlü ile diğer insanları bazı işler konusunda ayrı tuttuğunu söylediği, buna binaen ona mubah kıldığı bazı şeyleri ümmetine yasakladığı, ona farz kıldığı bazı hükümleri ise ümmetine hafiflettiği şeklinde açıklamada bulunduğunu rivayet etmektedir. Buna göre o, visâli de Hz. Peygambere mubah iken, onun dışındakilere yasak/mahzurlu saymıştır.²³ Şafiî fakîhi Nevevî (öl.676/1277) de, İmam Şafiî’nin bu görüşünü aktararak, visâl orucunun hükmünün “kerâhat-i tahrîmiyye” içerdiğini, bu yüzden de Şafiî ulemâsının ekseriyetinin bu orucun haram olduğu hükmünü dile getirdiklerini belirtmektedir.²⁴ İmâmü’l-Haremeyn el-Cüveynî (öl.478/1085) ve İzzüddîn b. Abdisselâm (öl.660/1262) gibi önde gelen âlimlerin de yine bu meyanda visâlin Hz. Peygamber için kurbîyet, ümmet için de haramlık hükmü taşıdığını dile getirdiklerine şahit olunmaktadır.²⁵ Bazı âlimlerin de nehiy konusunda haramlık esas olmakla birlikte, visâl hakkında meyte eti yemek gibi net bir haramlığın bulunmadığını dile getirmeleri de dikkat çekicidir.²⁶ Bu yüzden olsa gerek ulemânın, visâl orucunun hükmü haram da olsa tutulan mevcut orucu batıl kılmadığı konusunda ittifak ettikleri belirtilmiştir. Zira visâl konusundaki nehiy, orucun tutulmaması hakkında değil, birleştirilmemesi hakkındadır.²⁷ Zahirî mezhebinde de visâlin kesin olarak caiz olmadığı yani haramlığı yönünde görüş

¹⁹ Müslim, “Sıyâm”, 10.

²⁰ Buhârî, “Savm”, 50.

²¹ Buhârî, “Savm”, 49.

²² İzzüddîn b. Abdisselâm, *el-Gâye fi ihtisârî-n-Nihâye* (Beyrut: Dâru’n-Nevâdir, 2016), 2/413; Hüseyin b. Mes’ud el-Ferrâ Begavî, *Şerhü’s-Sünne* (Beyrut: Mektebetü’l-İslâmî, 1983), 6/263; Ebû’l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ ed-DEMİRİ, *en-Necmü’l-vehhâc fi şerhi’l-Minhâc* (Cidde: Dâru’l-Minhâc, 2004), 3/352; Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed er-Remlî, *Fethu’r-rahmân bi-şerhi Zübeydi İbn Reslân* (Beyrut: Dâru’l-Minhâc, 2009), 1/480; Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-Heytemî, *el-Minhâcû’l-kavîm* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2000), 1/257; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed eş-Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc ilâ ma’rifeti meâni elfâzi’l-Minhâc* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2000), 2/165; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed er-Remlî, *Nihâyetü’l-Minhâc ilâ Şerhi’l-Minhâc* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2003), 3/179.

²³ İsmâîl b. Yahyâ el-Müzenî, *el-Muhtasarü’l-Müzenî* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1983), 8/100; Ebû’l-Hasen Alî b. Muhammed el-Mâverdî, *el-Hâvî’l-kebîr* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1994), 3/471.

²⁴ Ebû Zekerîya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Kitâbü’l-mecmû’ şerhu’l-Muhezzeb* (Cidde: Mektebetü’l-İrşad, ts.), 6/399-400.

²⁵ İmâmü’l-Haremeyn Ebû’l-Meâlî Rüküddîn el-Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab fi dirâyeti’l-mezheb* (Beyrut: Dâru’l-Minhâc, 2007), 4/72; İzzüddîn b. Abdisselâm, *el-Gâye*, 2/413.

²⁶ Muhammed b. Salih el-Useymin, *eş-Şerhu’l-mümti’ alâ zâdi’l-müstakni’* (b.y.: Dâru İbni Cevzî, 1428), 6/438.

²⁷ Nevevî, *Kitâbü’l-mecmû’*, 6/401.

bildirildiği görülmektedir.²⁸ Mâlikî fakîhi Ebû'l-Hasan el-Lahmî (öl.478/1085) ise visâlin haramlığı konusunda, akşam vaktinden sonra (kasıtlı olarak) oruçlu hâli sürdürmenin, bayram günleri oruç tutmak gibi görüldüğü ve bunun caiz olmadığı şeklinde bir görüş aktarmaktadır.²⁹ Yine Şafiî fakîhi Begavî (öl.516/1227) de, visâl yapanın Allah'a isyan etmiş olacağına, bunun da tıpkı hayızlı kadının namaz kılması halindeki isyanına benzediğine dair bir görüş dile getirmektedir.³⁰

Ulemânın çoğunluğunun ise visâlin hükmünü mekruh olarak belirledikleri görülmektedir. Onlara göre visâl hakkında rivayetlerdeki nehiy, haram kılma/tahrîm düzeyinde değildir. Ancak böyle olmakla birlikte yine de yapılması caiz görülmemektedir.³¹ Bu görüş daha çok Hanefî, Malikî ve Hanbelî mezheplerine mensup fukahâ tarafından dile getirilmiştir. Rivayetlerdeki açık nehye rağmen haram sayılmamasında, visâl hakkındaki nehyin ümmete şefkat ve rahmet sebebiyle olduğu, Hz. Peygamberin nehyine rağmen bazı sahabeler tarafından visâl tutmakta ısrar edilmesi ve Hz. Peygamberin onlara iki gün visâl yaptırıp hilalin görülmesi ile bunu durdurması ancak ay devam etse idi visâl süresini artıracaklarını belirtmesi etkili olmuştur. Ayrıca seleften bazılarının visâl orucu tuttukları yönündeki haberler de hadislerdeki nehyin haramlığa değil kerahete delalet ettiği yönünde değerlendirilmesine gerekçe sayılmıştır.³²

Kaynaklarda visâlin bir türü olarak zikredilen sahurdan sahura kadar olan visâl ise yukarıda aktardığımız; “*Sizden biri visâl yapmak isterse onu seher vaktine kadar yapsın*” hadisine³³ binaen efdal olan olmamakla birlikte genel olarak câiz görülmüştür.³⁴ Gece veya sahurda az bir şey yemek veya içmek, yani orucun iftarı sayılabilecek herhangi bir şeyin visâli bozacağı, bunun artık nehyedilen visâl olmayacağı, yani bu konudaki haramlık veya kerâheti ortadan kaldıracağı da belirtilmiştir.³⁵

Hz. Peygamberin visâl orucu tutmasının hasâisten (O'na has hükümlerden) olduğu ve bu konuda başkalarını o kapsama dahil etmenin doğru olmadığı görüşü bazı fukahâ tarafından da dile getirilen bir durumdur.³⁶ Özellikle fıkıh usulü kitaplarında tahsis ve hasâis konularında visâl orucunun gündem edildiği görülmekte, hatta bazı eserlerde bu sebepten dolayı visâlin terkinin Müslümanlar üzerine bir gereklilik olduğu da vurgulanmaktadır.³⁷

Visâlin hükmüne dair daha çok hadis şerh kitaplarında aktarılan bir diğer görüş ise, güçlüğüne dayanabilen için visâlin mubah olduğu görüşüdür.³⁸ Buna göre visâl konusundaki nehiy, visâlin güçlüğü karşısında ümmete duyulan şefkatten kaynaklanmaktadır ki, bu da visâl hakkında kesin bir yasaklama/tahrîm olmadığını göstermektedir. Zira böylesi bir durumda visâlin nehyinin illeti güçlük olduğundan ve kendisine visâl yapmak güç gelmeyen kişiler için bu illet ortadan kalktığından visâl hakkında genel bir yasaklamanın varlığından söz edilemez. Böylece güç yetirebilen için visâl yapmak haram ya da mekruh değildir. Bu çıkarıma göre visâlin hükmü güç yetirebilen için mubah, güç yetiremeyen için haram olmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamberin visâli nehyetmesi karşısında bu orucu tutmaktan vazgeçmek istemeyen sahabeye iki gün visâl yaptırması ve yeni ayın hilalinin görülmesi ile bıraktırması da bu konuda kesin bir yasaklamanın olmadığına delil sayılmıştır. Zira “*kesin bir haramlık olsa Hz. Peygamber buna hiçbir şekilde onay vermezdi*” denilmiştir.³⁹ Aynı şekilde Abdullah b. Zübeyr (öl.73/692) gibi seleften bazılarının visâl orucu tutmuş olmalarından⁴⁰ hareketle Hz. Peygamberin visâl konusundaki nehyini, ümmeti için gösterdiği

²⁸ Ebû Muhammed Alî İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 4/443.

²⁹ Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Lahmî, *et-Tefsîr* (Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve Şüûnü'l-İslâmiyye, ts.), 2/780.

³⁰ Hüseyin b. Mes'ud el-Ferrâ Begavî, *et-Tezhîb fi'l-fikhi'l-İmâmî-Ş-Şâfiî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 3/187.

³¹ Rükni'lislâm Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Suğdî, *en-Nütef fi'l-fetâvâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984), 1/146; Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm el-Münzir, *el-İsrâf 'alâ mezâhibi ehli'l-ilm* (BAE: Mektebetü's-Sekâfiyye, 2004), 3/154; amlf, *el-İknâ* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1414), 1/197; Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ* (Beyrut:Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984), 1/344; el-Lahmî, *et-Tefsîr*, 2/780; Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs el-Karâfî, *ez-Zahîra* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 2/510; Alaüddîn Ebû Bekr b. Mes'ud el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 2/565; Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Hattâb, *Mevâhibü'l-celil li-şerhi Muhtasarı Şeyhi'l-Halil* (Nuakşot/Moritanya: Dâru'r-Rıdvân, ts.), 3/171-172; Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1997), 4/436; Fahreddin Osman b. Ali Zeylâi, *Tebyînü'l-hakâik fi şerhi Kenzi'd-Dekâik* (Bulak/Mısır: Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1313), 1/332; Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 2/355; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, 12/10, 43/161.

³² *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, 43/162.

³³ Buhârî, “Savm”, 50.

³⁴ Lahmî, *et-Tefsîr*, 2/780; Karâfî, *ez-Zahîra*, 2/510.

³⁵ Begavî, *Şerhü's-Sürme*, 6/263; Nevevî, *Kitâbü'l-mecmû'*, 6/401.

³⁶ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 12/22; İzzüddîn b. Abdisselâm, *el-Gâye*, 2/413; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/436; Nevevî, *Kitâbü'l-mecmû'*, 6/401; Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, 3/172; Şemseddin Muhammed b. Hamza el-Fenârî, *Füsûlü'l-bedâyî' fi usûli'l-ş-şerâi* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006), 2/223.

³⁷ Abdulazîz b. Ahmed el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 3/437; Alî b. Muhammed el-Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-fikh* (Riyad: Dâru's-Samîi, 2003), 1/232,2/402.

³⁸ Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 4/204; Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-Kârî fi Şerhi Sahîhi Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 11/102.

³⁹ Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 4/204; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 11/102.

⁴⁰ Tirmizî, *el-Câmi'u'l-Kebîr*, 2/140; İbn Münzir, *el-İsrâf*, 3/154; Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 4/204.

rahmet, şefkat ve kolaylaştırma amacına hamledip, bu durumda gücü yeten için bu orucu tutmakta bir beis görülemeyeceği şeklinde görüşlere az da olsa fıkıh kitaplarında da rastlanmaktadır.⁴¹ Zira haram gibi kesin bir yasaklama hükmü bulunması durumunda onların böylesi davranışı sergilemeyeceği şeklinde değerlendirilmiştir.⁴²

Visâlin hükmüne dair dikkat çekici bir görüş de Şafîî fakîhi ve muhaddis Rûyânî (öl.502/1108) tarafından dile getirilmiştir. Ona göre visâl kastı olmaksızın oruç gecesinde bir şey yenilip içilme ve bununla Allah’a yakınlık amaçlansa bu durumda haram olan visâl orucu tutulmuş olmaz.⁴³

Visâl orucunun nehyedilmesinin hikmeti konusunda da visâl yapmanın namaz ve diğer ibadetleri yerine getirme konusunda yaratacağı zafiyet, onun güçlüğü sebebiyle ibadetlerden bıkmaya ve usanmaya meydana getirme durumu, bedene ve bazı duyulara zarar verme ihtimali, ayrıca kendini tamamen ibadete adanarak hayatın devamı için gerekli olan dünyalık maişetini kazanmaktan insanı geri bıraktırması ve Ehl-i kitaba benzeme gibi sebepler dile getirilmiştir.⁴⁴

Visâlin hükmü konusunda özet bir değerlendirme yapmak gerekirse, yalnızca rivayetlerdeki nehiy ifadesinden hareketle doğrudan bir haramlık hükmü çıkarmak biraz güç görünmektedir. Ancak ağırlıklı olarak Şafîî fukahâsi ve Zâhiriyye mezhebinin haramlık yönünde görüş bildirdiği bir gerçektir. Mezhepler ve fakihler bazında yapılan incelemeler sonucunda görülmektedir ki, fukahânın çoğunluğu visâlin hükmünü mekruh olarak belirlemişlerdir. Bu durum karşısında bazı eserlerde ve araştırmalarda yer alan; “*Visâl orucu tutmak ulemanın çoğunluğuna göre haramdır.*” şeklindeki genel tespitler⁴⁵ bu konudaki gerçeklik ile tam olarak uyuşmamaktadır. Visâle dair Hz. Peygamberden gelen rivayetlerden kesin bir haramlık hükmü çıkarılamamakla birlikte, bu fiilin hoş karşılanmadığı da açıktır. Fukahânın çoğunluğu bunun mekruh olduğunu ifade ederken aynı zamanda visâl yapmanın caiz olmadığını belirtmeleri, yapılmaması yönünün tercih edildiğini açık bir şekilde göstermektedir. Bazı âlimlerin buradaki keraheti tahrîmî olarak nitelemeleri de bu yüzden olsa gerektir. Bir kısım âlim tarafından visâlin mubahlığına dair dile getirilen görüşlerin ise, visâl hakkındaki rivayetlerin genele yakınının nehiy ifadesi taşıması karşısında zayıf bir görüş olarak kaldığı söylenebilir.⁴⁶

3. Mutasavvıfların Visâl Orucuna Yaklaşımları

Tasavvuf kaynaklarında visâl konusunda dikkat çeken durum, birçok sûfiden günlerce visâl orucu tuttıkları yönünde bilgilerin aktarılması ve onların bu davranışlarının genelde övgüyle anılmasıdır. Şer’î esaslara uyma konusunda tasavvuf ehlinin aşırı özen gösterdikleri, özellikle de ibadetler hususunda farzından edebine kadar bütün hükümlere büyük bir titizlikle riayet etmeye çalıştıkları malumdur. Bu şekilde şer’î hükümleri eksiksiz olarak yerine getirmeyi kendilerine şiar edinen, hatta mubahları bile hayatlarında en asgari seviyede tutmaya özen gösteren, ihtilaflı meselelerde de en ihtiyatlı yolu tercih eden tasavvuf ehlinin önemli bir kısmı, visâl orucu hakkında fikhî açıdan haram veya mekruh olduğuna dair hükümler ağırlıkta iken neden bu orucu tutma ve bunu hararetle savunma şeklinde bir tutum takınmaktadır? Bu soruya cevap aramak ve mutasavvıfların visâl orucu konusundaki tutumlarını ortaya koyabilmek adına visâl orucuna dair olumlu ve olumsuz görüş beyan eden mutasavvıfların görüşleri başlıklar halinde aktarılacak ve değerlendirmede bulunulmaya çalışılacaktır.

3.1. Visâl Orucunun Caiz Olduğunu Savunan Mutasavvıflar ve Görüşleri

Mutasavvıfların telif ettikleri eserlerde birçok sûfînin uzun süreli visâl orucu tuttuklarına dair bilgiler aktardıklarına şahit olunmakla birlikte visâl orucunun hükmüne dair tartışmalara değinenlerin sayısının ise az olduğu görülmektedir. Ancak visâl orucunun hükmü konusunu ele alanların çoğunluğunun da bu orucun caizliğini hararetle savundukları dikkat çekmektedir. Bu durum mutasavvıflar nezdinde visâl hakkında genel algının onun mubahlığı yönünde olduğunu göstermektedir. Konuya dair bilgi aktarımına, sonraki dönemlerde yazılan tasavvuf eserlerine de kaynaklık eden Ebû Tâlib el-Mekkî’nin *Kûtûl-Kulûb* adlı eseriyle başlanılacaktır. Mekkî, Selef-i sâlihînin bazılarının, nefsin gücünü en aza indirmek için günlük yedikleri yemek miktarını azaltma yoluna gittiklerini, diğer bazılarının ise öğünlerdeki yemek miktarını azaltmak yerine öğün aralarındaki zamanı uzatmak yoluyla açlık riyâzetine devam ettiklerini belirtmektedir. Birinci yöntemde riyâzet için her gün azaltılan yemek miktarı zamanla o kadar aza iner ki, bir pide küçük parçalara bölünüp her gün bu küçük parçalardan birisi yenilmek suretiyle bir aylık süre içinde bitirilecek hale gelinebilir. İkinci yöntemde ise öğünlerdeki yemek miktarı azaltılmaz ama öğün aralarındaki vakit,

⁴¹ Hattâb, *Mevâhibü’l-celîl*, 3/172; Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed Aynî, *Minhâtü’s-sülûk* (Katar: Vizâretü’l-Evkâf ve Şuunü’l-İslâmiyye, 2007), 1/278.

⁴² Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed İbn Arabî, *el-Mesâlik fi Şerhi Muvatta’i Malik* (b.y.: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 2007), 215; *el-Mevsûatü’l-fikhiyye*, 43/162.

⁴³ Ebû’l-Mehâsin Abdülvahid b. İsmail er-Rûyânî, *Hilyetü’l-mü’min ve ihtiyarü’l-mûkin* (Mekke: Ümmü’l-Kurâ Üniversitesi, 2007), 311.

⁴⁴ Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed İbn Arabî, *el-Kabs fi Şerhi Muvatta’i Malik b. Enes* (b.y.: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 1992), 478; Kâsânî, *Bedâi’ü’s-sanâi*, 567; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 437; Nevevî, *Kitâbü’l-mecmû’*, 402; Şirbînî, *Muğnî’l-Muhtâc*, 165; *el-Mevsûatü’l-fikhiyye*, 161.

⁴⁵ Askalânî, *Fethu’l-bârî*, 4/204; Köse, “Visâl”, 8/237; Gökçe, *İslâm İrfânı Geleneğinde Hadis Yorumu*, 441.

⁴⁶ Visâlin hükmüne dair geniş bilgi ve deliller hakkındaki değerlendirmeler için bk. Muvâfik el-Emîn, *el-İhtiyârâtü’l-fikhiyye li Şeyh Ubeydullah el-Mübarekfürî kitâbü’s-sıyam ve itikâf* (Medine: Câmîatü’l-İslâmiyye, 1435), 307-314.

nefsin tâkatinin açlık karşısında dayanabildiği noktaya kadar uzatılır. Bu konuda açlık süresinin uzama sınırı ise farzları yapabilecek ve akli kaybettirmeyecek kadar olanıdır. Bu şekilde yemeği azaltıp açlık yoluna giren kimse, gayesinde doğru ve niyeti de iyi olursa mutlaka Allah tarafından desteklenir, yardıma mazhar olur ve muhafaza edilir. Böyle davranıldığında, uzun süreli açlık kişinin ne aklında bir noksanlığa ne de farz ibadetlerini ifası konusunda bir zarara sebep olmaz. O, seleften bazılarının da “açlığın ilk (en az) haddinin, günün belli bir vaktinden ertesi günün aynı vaktine kadar yani 24 saat olanı, son sınırının ise 72 saat olanıdır”, dediklerini aktarmaktadır. Bir kısmının da riyazet yoluyla nefis açlığa alıştırıldığında iki yemek öğünü arasındaki sürenin üç günden beş güne, hatta yedi güne kadar çıkabileceğini söylediklerini belirtmektedir.⁴⁷

Mekkî, seher vaktinden akşam vaktine kadar tutulan oruçlarda ise insanların yemek miktarını azaltmamaları, hatta oruç ayında iftar sonrası normal zamankinden daha fazla lezzetli yemekler yeme gayretinde olmaları, oruçlu oldukları halde yaşayış yönüyle oruç tutmadıkları zamandaki gibi davranmaları, dünyalık heveslerinin peşinden gitmeleri vb. nedenlerle istenilen mânevî gelişimin elde edilemediğini belirtmektedir. Bu yüzden sûfiyenin, insanın nefsinin dizginlenmesine ve isteklerinin ortadan kaldırılmasına yardım etmeyen bu oruç şeklinin, açlık ile amaçlanan gayeyi sağlamayacağını belirttiklerini dile getirmektedir.⁴⁸

Görüldüğü üzere Mekkî, avamın oruç tutma şeklinin onunla amaçlanan gayeyi sağlayamadığını, bu yüzden bilinen oruç tutma şekli yanında nefsin dizginlenmesi için dikkat edilmesi gereken başka hususların da olduğuna vurgu yapmakta, nefse karşı tam bir başarı sağlanabilmesi için açlık riyâzetinin daha dikkatli uygulanmasına ve gerektiğinde daha uzun süreli kullanılmasına ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Yine o, seleften uzun süre açlığa dayanabilen çok sayıda kimsenin olduğu bilgisini aktarmaktadır. Örneğin sahabeden Hz. Ebû Bekir'in (öl.13/634) altı gün, Abdullah b. Zübeyr'in (öl.73/692) ise yedi gün açlığa dayanabildiklerini; bunun yanında on beş gün, yirmi gün hatta bir ay açlığa dayanabilen kişiler olarak İbrahim et-Teymî (öl.92/710-11), Abdurrahman b. İbrahim ed-Duhaym (öl.245/859), Sehl b. Abdullâh (öl.283/896), İbrâhîm b. Havvâs (öl.291/904) gibi birçok kişinin ismine de yer vermektedir.⁴⁹ Hatta bunlar içinde kırk günlük açlığa dayananların da bulunduğunu dile getirmektedir. O, özellikle kırk gün açlığa dayanabilen kişilerde melekût âleminin kudretinin zuhûr edeceğinin belirtildiğini, melekût âleminin kudretinin müşahedesine erişmeyen de tam zühûd elde edememiş kimse konumunda olduğunu söylemektedir. İşte bu gayeyi gerçekleştirmeyi murat eden kişinin, yemek öğünlerini düzenli/kontrollü şekilde azaltmak suretiyle kırk günlük açlığa dayanma takatine ulaşabileceğini belirtmektedir. Öyle ki bu riyâzet sonucu onun için kırk günlük süre bir gün ve gecesi gibi olur. Bu yol sadece bazı mukarrebûnun ve siddıkların abdallarının yoludur. Bu yola da ancak onu murat eden, Allah tarafından ona sevk edilen, nefsin kötü istekleri ve tabiatını engelleyecek derecede bir müşahedeyi elde eden, böylece açlığını unutan ve hakikat perdesi kendisine açılan kişiler muktedir olabilir. Buna karşın iyi müridin ise yiyecek miktarını azaltma amaçlı yiyeceğini taksim edeceğini ama en fazla öğün arasını uzatmasının sahurdan sahura kadar olabileceğini de belirtmektedir.⁵⁰

Mekkî, Allah'ın bir kişiyi ancak açlık sayesinde seçkinlerden kılacağı, onun su üzerinde yürüme ve yeryüzünün kendisine dürülmesi gibi kerâmet hallerine de ancak açlıkla ulaşılabilceği şeklinde görüşler de aktarmaktadır.⁵¹ Onun doğrudan visâl orucu ve hükmüne dair açık bir değerlendirme yapmamasına rağmen, tasavvuf yaşamında uzun süreli oruç ve açlık konusunda temel esaslara değindiği ve sonraki dönemlerde onun bu belirlemelerinin visâl orucunun savunulması konusunda gerekçeler halini aldığı görülmektedir.

Klasik tasavvuf eserlerinin kaleme alındığı dönemde visâl orucunun meşruiyeti konusunu eserinde ele alıp tartışan ve bunu hararetle savunan mutasavvıf olarak da Hücûrî'nin (öl.465/1072) öne çıktığı görülmektedir. O, *Keşfü'l-Mahcûb*'da öncelikle birçok sûfiden uzun süreli visâl orucu tuttuklarına dair rivayetler aktarmaktadır. Onun verdiği bilgiye göre Sehl b. Abdula on beş günde yalnızca bir kez yemek yiyen birisi olup, Ramazan ayında ise bayrama kadar hiçbir şey yemeden oruç tutmakta, buna rağmen her gecede 400 rekât namaz kılmaktadır. Tüm bunların bir beşerin tâkatinin üzerinde şeyler olduğunu ve ancak ilâhî bir destek/teyid ile yapılabileceğini de belirtmektedir. Bunun gibi Ebû Nasr es-Serrâc'tan (öl.378/988) ve İbrahim b. Edhem'den (öl. 161/778) de uzun süreli ve iftarsız oruç tuttuklarına dair bilgiler nakletmektedir. Örneğin İbrahim b. Edhem'in temmuz ayına denk gelen bir Ramazan'da her gün ücretli olarak buğday hasadı yapılan tarlada çalıştığı halde, aldığı ücreti fakirlere verip Ramazan'ın sonuna kadar hiçbir şey yemeden oruç tuttuğunu nakletmektedir. Onun bunlara ilaveten bütün gecelerde sabaha dek namaz kıldığını, hatta bu durumunu merak edip onu gözetleyenler olduğunu, ama gece boyu bir şey yemeyip uyumadığını şahit olduklarını bildirmektedir. Benzer şekilde Hafs Masisî adlı bir sufinin on beşinci günü hariç Ramazan ayında hiçbir şey yemeyip iftar etmediğini nakletmekte; kendisinin de iki erbaîni/çileyi (80 gün) peş peşe çıkarıp hiçbir şey yemeyen insanlara

⁴⁷ Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 3/1373-1374.

⁴⁸ Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 3/1374-1375.

⁴⁹ Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 3/1375-1376.

⁵⁰ Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 3/1376-1377.

⁵¹ Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 3/1389.

şahit olduğunu, buna rağmen bunların hiçbir namazı cemaatle kılmayı da kaçırmadıklarını belirtmektedir.⁵²

Hücvîrî bu örneklerden sonra cahillerin; “*Visâl orucu caiz değildir*” diye tutturduklarını, tabiilerin ise bunu kökten inkâr ettiklerini dile getirerek, visâl orucunun caiz olmadığı yönünde fetva verenleri “câhiller” olarak nitelendirmektedir. Bu aktarımlarının ardından bu konudaki müşkili tafsilatıyla şu şekilde açıklayacağını söylemektedir: “Bilmelisin ki, Yüce Allah’ın emrine hâlel getirmeksizin visâl orucunu tutmak bir kerâmettir. Kerâmet ise husus mahalli (özel) olup, umûm mahalli (genel) değildir. Böylece hükmü umumî olmayınca, bu orucun genele emredilmesi de doğru görülmemiştir. Şayet kerâmeti açığa vurmak/sergilemek umumî bir durum olsaydı, ona iman zorunlu hale gelirdi. Bu durumda da ârif kimselerin marifetlerine sevap olmazdı. Hz. Peygamber mucize sahibi olduğundan, aşikâre olarak visâl orucu tuttu. Kerâmet ehlini ise bunu izhardan/göstermekten menetti. Çünkü kerâmetin şartı gizliliklidir. Mucizenin şartı ise meydanda/alenî olmasıdır. Bu durum, mucize ile kerâmet arasındaki açık farktır. Hidayet sahibi için bu kadar açıklama yeterlidir.”⁵³

Hücvîrî, tasavvuf ehlinin erbaîn/çile konusundaki temel dayanağının Hz. Musâ’nın (Tur Dağı’ndaki) hâli ile ilgili olduğunu ve bunun, mükâleme (Hakk ile sözlü veya sözsüz konuşma) makamında gerçekleştiğini belirtmektedir. Ona göre tasavvuf ehli Allah’ın kelâmını sır olarak işitmek istediklerinde, kırk gün süreyle aç dururlar. Otuz gün geçince misvaklanırlar ve bundan sonra bunu on gün daha devam ettirirler. Başka türlü Allah’ın onların sırlarına hitap etmesi durumu olamaz. Zira peygamberler için açıklaması caiz olan (verilen) her şey, velilerin sırları için de caizdir (onlara da gizli de olsa verilmiştir). Bununla birlikte nefis tabiiyetini (aslî halini) sürdürürken, Allah’ın kelâmını işitmek mümkün değildir. Bu yüzden nefsin tabiatının ortadan kaldırılması için onun aslî özelliğinin, beslenmenin/yeme-içmenin kırk gün süreyle nefyedilmesi gerekmektedir. Böylece bütün velâyet, muhabbet safâsına ve ruhun letâifine ait olur.⁵⁴

Görüldüğü üzere Hücvîrî, visâl orucunun caizliğini kerâmet bağlamında açıklamaktadır. Hz. Peygamberin mucize sahibi olması gibi, sûfî ehlinin havâs olanların da kerâmet şeklinde özel bir hâl sahibi olduklarını, bundan dolayı onların da Hz. Peygamber gibi bu özel orucu tutabileceği yönünde bir açıklama getirmektedir. Ayrıca kalbe mârifet ilminin doğmasının da ancak bu şekilde visâl orucu ile aç kalınmasına bağlı olduğunu, aksi halde nefsin tabii varlığını koruduğu (yeme içme ihtiyacı duyduğu) bir durumda kalpte Allah’ın hitabının duyulmasının mümkün olmadığını belirtmektedir.

Visâl orucunun caizliğini ve mutasavvıfların yaşamında özel bir ibadet konumunda olduğunu savunan bir diğer sûfî ise Muhyiddin İbnü’l-Arabî’dir (öl.638/1240). O, *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*’de visâl orucuna dair geniş açıklama ve yorumlamada bulunmaktadır. İbnü’l-Arabî, gece vakti de oruçlu olunabileceğini, Hz. Peygamberin gecedan niyet etmeyen orucunun olamayacağını söylediğini, bu durumda oruç kararının verilir oruca başlamanın doğal olarak gecenin belli bir vaktinde meydana geleceğini belirtmektedir. Bu durumda gecenin o vaktinden itibaren sevap kazanılmaya başlandığını, hatta oruç sevabının da gecedan tutulma durumuna göre derecelendiğini dile getirmektedir. Visâl orucunda da aynı durumun mevcut olduğunu, zira onda da gecenin oruç için imsâkı (yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmayı) kapsadığını, bunun sonucunda gece orucunun da gündüz tutulan isteğe bağlı/nafile oruç gibi serbest olduğunu belirtmektedir.⁵⁵

İbnü’l-Arabî, bu eserinin bir yerinde günleri birleştirerek oruç tutmanın (visâl orucunun) caiz olsa bile hüküm olarak kerâhet taşıdığını belirtirken,⁵⁶ başka yerlerde ise bu kerâhet veya nehyin genel bir durum olmadığını dile getirmektedir. Hz. Aişe’den gelen ve Hz. Peygamberin ümmetine duyduğu şefkatten dolayı visâl orucunu yasakladığına dair rivayete göre, bu konudaki nehiy, insanlara şefkat ve merhamet nedeniyledir. “*Ama sen visâl tutuyorsun.*” diyenlere verdiği; “*Ben sizin gibi değilim, beni gecelerde rabbim yedirir içirir.*” cevabı da kendi durumunun onlarda bulunmadığının Hz. Peygambere gösterilmiş olmasından dolayı söylenmiştir. Yoksa bu visâlin ümmete değil kendisine has bir ibadet olduğunu belirtmek için değildir. O, visâlin peygambere has bir ibadet olmadığını göstergesinin, kendilerinin de visâl orucu tutarak geceyi geçirdikleri zamanlarda tıpkı Hz. Peygamberin dile getirdiği gibi Allah tarafından yedirilip içirilmeleri olduğunu belirtmektedir. Hatta bunun emarelerine diğer insanların da şahit olduklarını, Rablerinin onlara yedirdikleri şeylerin enfes kokusunu alıp şaşırdıklarını, yediklerinden nasıl böyle güzel bir koku geldiğini sorduklarını ve daha önce böyle hoş bir koku duymadıklarını ifade ettiklerini anlatmaktadır. Böylece Hz. Peygamberin yedirilme-içirilme durumunu kendileri de tecrübe edince, yemeyi arzu etmeyecek derecede dayanıklılığa ulaştıklarını dile getirmektedir.⁵⁷

İbnü’l-Arabî’nin konuya dair açıklamalarına bakıldığında rivayetlerdeki; “*Beni Rabbim yedirir içirir.*” ifadesini maddi tesiri de

⁵² Ebû’l-Hasan Ali b. Osman el-Hücvîrî, *Keşfü’l-mahcûb* (Kahire: el-Meclisü’l-Âlâ li’s-Sekâfe, 2007), 2/567-569.

⁵³ Hücvîrî, *Keşfü’l-mahcûb*, 2/568-569.

⁵⁴ Hücvîrî, *Keşfü’l-mahcûb*, 2/569.

⁵⁵ Ebû Bekir Muhyiddin Muhammed b. Ali İbnü’l-Arabî, *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1999), 2/360-361.

⁵⁶ İbnü’l-Arabî, *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*, 2/379.

⁵⁷ İbnü’l-Arabî, *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*, 2/380-381.

görülen bir yeme içme şeklinde anlamlandırdığı görülmektedir. Ona göre visâl orucu tutarken Hz. Peygamber her ne kadar görünürde yiyip içmese bile geceleri Allah tarafından gerçek anlamıyla yedirilip içirilmiştir. Bu durumu kendilerinin de bizzat tecrübe ettiğini, yani visâl tutarken Allah tarafından yedirilip içirilme lûtfuna nail olduğunu dile getirmekte, Hz. Peygamberin kendisiyle birlikte oruç tutmak isteyenleri bundan nehyetmesinin sebebinin ise onlarda böyle bir hâl olmadığını görmesinden dolayı olduğunu söylemektedir. Bu nedenle Peygamberin nehyi, henüz visâl tutma ve Allah tarafından yedirilip içirilme mertebesine gelmemiş kişiler içindir, yani bu nehiy sahabe'nin veya ümmetin tamamına yönelik genel bir yasaklama içermemektedir. Visâl tutma ve Allah tarafından yedirilip içirilme mertebesine gelmemiş kişiler, bu mertebeye ulaşmış kişiler yanında çocuk mesabesinde dirler. İşte bu nehyedilme durumu da henüz bu mertebeye hâl olarak ulaşmamış kişiler içindir. Ama bu hâli zevk (bizzat tecrübe) yoluyla tadanlar (havastan olanlar) da bulunmakta, Rablerinin ikramının etkisi uyanıkken de üzerlerinde görülmektedir. Ayrıca oruç ayında gerçekleşen iyiliklerden birisinin de Ramazan ismiyle münacatta bulunarak geceyi ibadetle geçirmek olduğunu, bu münacatın visâl orucu tutularak yapılmışsa keşf hâlinde, bazen de el-Fâtır isminin perdesinin ardından gerçekleştiğini belirtmektedir.⁵⁸ Sahabe ve tabiîn döneminde az da olsa visâl tutanlara dair gelen bilgilerin de İbnü'l-Arabî'nin bu açıklaması çerçevesinde izah edilebileceği düşünülebilir. Daha önce geçen, bazı âlimlerin visâle gücü yetenler için visâlin caiz olduğu yönündeki görüşü, burada İbnü'l-Arabî tarafından visâl tutma ve bu oruç sırasında Allah tarafından doyurulma mertebesine ulaşmış kişiler için caiz olduğu şeklinde ifade edilmektedir.

İbnü'l-Arabî bu açıklamaları yanında, Hz. Peygamberin Şevval ayında altı gün oruç tutulmasına dair hadisteki "sitten" ifadesinin müennes gelmemesinden hareketle, burada belirtilen altı günlük oruç ile de visâl orucunun kastedilmiş olmasının daha kabule şayan olduğunu dile getirmektedir. Bu durum ona göre lafzın zahirine de daha uygun düşmektedir. Böylelikle gündüz ve gece oruçlarının birleştirilmiş olacağını ve gücü yetenin de bu oruçları visâl şeklinde tutmasının daha uygun olacağını söylemektedir.⁵⁹

İmam Gazzâlî (öl.505/1111) ise fıkıh usulüne dair *el-Mustasfâ* adlı eserinde Hz. Peygamberin fiillerini sınıflandırırken O'nun namaz ve hac için söylediği "*benden gördüğünüz gibi yapın*" şeklindeki sözlerinin, yaptığı o fiillerin şer'î açıdan doğrudan delil olduklarını gösterdiğini belirtmektedir. Sahabeden bazılarının Hz. Peygamberin visâl tuttuğunu görüp bunu da namaz ve hac ibadetindeki durum gibi algıladıklarını ve kendilerinin de visâl tuttuklarını, ancak Hz. Peygamberin bu duruma karşı çıktığını dile getirmektedir. İşte bu şekilde O'nun, söylediği bir hükümden kendisinin farklı şekilde davrandığı bir fiili varsa bu durumda o fiilin şer'an delil olarak alınıp söylediği sözün hükmünün kaldırılamayacağını, bu fiilin tahsisle hamledileceğini belirtir. Bu durumun en belirgin örneğinin de visâl orucu olduğunu, visâl orucu tutmayı çevresindekilere nehyettiği halde kendisinin tuttuğunu, ama bu fiilini visâlin hükmünü göstermek gibi bir amaçla yapmadığını dile getirmektedir. Bunun yanında onun, "*Visâl, tüm insanlara, tüm mü'minlere haram kılınmıştır*" gibi bir hüküm de söylemediğini, bu nedenle de visâl hakkındaki nehyinin kendi şahsını kapsamadığını, buna karşın kendisinin visâl tutmuş olmasının da verdiği hükmü ortadan kaldırmayıp tahsis ettiğini belirtmektedir. Böylece visâl tutma konusunda Hz. Peygamber, kendi yaptığı şer'î bir vecibeyi açıklayan fiil konumunda olmadığını göstermiştir.⁶⁰ Ancak Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*'de yeme içme konusunda zühdün derecelerini anlatırken, bunun vakit açısından uzunluğu konusunda en az miktarının yirmi dört saatte bir iftar etmek olduğunu (yani akşamdan akşama bir öğün ile oruç tutmak), orta derecesinin ise bu şekilde iftarda yemek yemeksizin yalnız su ile iktifa etmek (yahut yemek yiyip su içmemek), en üst derecesinin ise üç günde bir yahut haftada bir iftar yapmak olduğunu dile getirmekte, hatta bu sürenin daha da uzayabileceğini belirtmektedir.⁶¹ Görüldüğü üzere İmam Gazzâlî visâl orucunu, fikhî ve tasavvufî yönleri açısından farklı şekillerde değerlendirmektedir. Fikhî açıdan -her ne kadar Hz. Peygamberin kendisi tutmuş olsa bile- O'nun visâl konusundaki fiilinin diğer ibadetlerdeki gibi bir örneklik teşkil etmediğini, bunun Hz. Peygambere has bir durum olduğunu belirtirken, tasavvufî açıdan değerlendirmesinde ise üç gün veya daha fazla günlerde iftar etmeksizin visâl yapmayı bu konudaki zühdün en üst mertebesi olarak ifade etmektedir. Bu sınıflandırmaya benzer şekilde halvet (çile) ehlinin üç grup olduğu, bunların zayıflar, orta düzeydekiler ve güçlüler şeklinde sıralandığı, zayıf olanların her akşam iftar ettikleri, orta düzeydekilerin iki akşamda bir iftar ettikleri, güçlülerin ise üç akşamda bir iftar ettikleri şeklinde değerlendirmeler başka sûfilerce de yapılmıştır.⁶²

Seyyid Mustafa Râsim Efendi'nin (öl. ?) *Istîlâhât-ı İnsân-ı Kâmil* adlı eserinde bu konuya dair çeşitli mutasavvıflardan özetle şu bilgileri aktardığı görülmektedir: Hz. Peygamberin Ramazan'ın son 10 gününde itikafa girip savm-ı visâl tuttuğu, onunla birlikte itikafa girenlerden bir kısım sahabe'nin de ona uyarak visâl tutmaya kalkıştıkları, lakin Hz. Peygamberin onların bu konuda

⁵⁸ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 2/407-408.

⁵⁹ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 2/380.

⁶⁰ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ* (Medine: Câmiatü'l-İslâmiyye, ts.), 325.

⁶¹ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn* (Dârü İbni Hazm: Beyrut, 2005), 1586.

⁶² İzzeddin el-Kâşânî, *Tasavvufuna Esasları*, çev. Hakkı Uygur (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012), 172.

kendisini taklit etmelerini hoş karşılamadığı, zira içlerinde henüz savm-ı visâl sırrının zuhur etmediği kimselerin bulunduğu, bu yüzden onlara şefkatinden dolayı visâlden nehyedildikleri bilgisini vermektedir. Hz. Peygamberin, kendisinin onlar gibi olmadığını, geceleri Rabbinin katında özel bir misafir konumunda olduğundan nefis cennet yemekleri ve leziz içecekleri ile doyurulduğunu söylediğini belirtmektedir. Onun bu özelliğinden dolayı aslında ömrünün sonuna kadar da visâl tutsa bunun ona ağır gelmeyeceğini, bu durumda neden böyle davranmadı ve iftar etti? diye sorulacak olursa, bunun da İslam'ın i'tidâl dini olmasından dolayı olduğunu dile getirmektedir. Yani şeriatın bu konuda da ifrat ve tefritten uzak olduğunu göstermek için günlük öğünlerini (normal insanlar gibi) yediğini ve içtiğini söylemektedir.⁶³ Açlığa dayanma durumunu da şöyle açıklamaktadır: “Uzun süreli oruca dayanma ise özellikle damarların nur ile dolu olmasıyla ilgilidir. Zira damarları nur ile dolu olanın hâli kan ile dolu olan gibi değildir. Nur ile dolu olan günlük yeme içmeye ihtiyaç duymazken, kan ile dolu olan ise kanın zayıflığından dolayı maddi gıdaya ihtiyaç duyar. Ayrıca insan mânevî birtakım ilimler ve ilahî mevhibeleri elde edince, artık beşerî özelliklerden sıyrılır ve maddi ihtiyaçlara karşı hissizleşir (istek duymaz). Öyle ki bir hafta aç dursa bile bu onu öldürmez ve gıdaya da ihtiyaç duymaz. Bu halde olan kişi, mânevî âlemden nice yiyeceğe mazhar olur ve damağında da onların lezzetini duyar. Nice kâmil insanın hayalî (zihindeki) işleri, hislerle (duyularla) ilgili işler gibidir ve bunların bi'l-fiil vücutta gerçekliği vardır. İşte savm-ı visâl tutanların da bu zevklerden nasipleri vardır ve bu durum onlara mahsustur. Bu şekilde bu ümmetin nice kâmil, savm-ı visâl tutmuşlar ve kendilerine sunulan tüm bu nimetlerle mânevî lezzetleri elde etmişlerdir. Ancak bahsedilen durum havassa göredir. Hadisteki kerâhet ise herkesi kapsamayıp, zayıf mizaçlı olanlarla ilgilidir. Onu tutmaya kâdir olanlar için böyle bir men söz konusu değildir. Zira sürekli (uzun süreli) oruç, sûfiler için batının tathîri ve mehâsin-i ahlâkı sağlama yönüyle önemlidir.”⁶⁴ Mustafa Râsim Efendi'nin bu değerlendirmeleri de Hücûrî ve İbnü'l-Arabî'nin görüşleri ile paralellik göstermekte, o da uzun süreli yeme içmeden uzak durabilmeyi mânevî tekâmüle bağlamaktadır. Buna göre mânevî tekâmülünü tamamlamış olan insanın artık beşerî özelliklerden sıyrılacağını ve maddi olarak yeme içmeye ihtiyaç duymaz hale geleceğini, zira artık mânevî âlemden birçok rızka kavuşmuş olacağını, bu durumda da uzun süreli oruçlu da bulunsa bunun ona güç gelmeyeceğini belirtmektedir. Böyle bir hâli kendisinde bulunduran kişi için de visâl orucunun haramlığı gibi bir durumun söz konusu olmadığını dile getirmektedir.

Visâl konusundaki tavrını görmek açısından sûfî müfessir İsmail Hakkı Bursevî'nin (öl. 1137/1725) Bakara suresi 187. ayete yaptığı yorum da dikkat çekicidir. İlgili ayette; “*Sonra orucu geceye kadar tamamlayın.*”⁶⁵ buyurulmuş olmasından hareketle, ayetteki bu ifadenin orucun gece vakti (akşam) girince sona erdiği ve açılmasının ifade edildiği, bu nedenle ayetin işaretinin delâleti ile visâl orucunun tutulmasını da nehyettiği şeklinde çıkarımlar birçok müfessir tarafından dile getirilmişken,⁶⁶ mutasavvıf müfessirliği ile tanınan İsmail Hakkı Bursevî ise bu ayette visâlin nehyine dair bir işaret bulunmadığını ifade etmektedir.⁶⁷ Kendisi de tefsirinde bu ayetten âlimler tarafından visâlin haramlığı yönünde işarete dayalı hükümler çıkarıldığı bilgisine yer verdiği halde, ulemânın bu yöndeki görüşünü kabul etmemektedir. Öyle sanıyoruz ki genel olarak mutasavvıfların tavrının visâlin caizliği yönünde olmasından dolayı o, bu ayetten işaretin delâleti kapsamında çıkarılan hükümler konusunda müfessirlerin genel tutumundan ayrılmaktadır.

Tasavvuf kaynaklarında yer alan ve birçok sûfinin günlerce iftar etmeden durduklarını ifade eden aktarımların çoğunda bu durumun özellikle Ramazan ayında olduğunun belirtilmiş olması, bu uygulamanın sadece tasavvuf yaşamındaki açlığa bağlı riyâzet uygulaması olmayıp, ibadet amaçlı visâl orucu olduğunun da bir göstergesidir. Bunun yanında visâl orucunun tutulmasını savunan mutasavvıfların eserlerinde bu orucun Hz. Peygamber tarafından nehyedildiği gerçeğini dile getirmiş olmaları da önemlidir. Yani onlar da visâlin nehyine dair rivayetlere eserlerinde yer vermektedirler. Buna karşın hadislerde belirtilen nehyin dinde genel bir yasaklama olmadığı, bunun ancak visâli tutamayacak durumda olanları kapsadığı gibi yorumlarla havâs için bu orucu tutmanın caizliğini savunmaktadırlar. Bu durumun tasavvuf ehlinin kendilerini Hz. Peygambere tâbi olma konusunda en önde gelen insanlar olarak görmeleri ve O'na ittibâ konusunda hiçbir sünnetini geride bırakmadan, O'nun tâat, âdâb, ibadet, yüce ahlâk ve güzel hallerinin hepsinde nefislerini tam bir uyum ile O'na uydurma çabaları neticesinde, ibadet nevinden olan visâl orucu konusunda da Hz. Peygamberi örnek almaktan geri durmadıklarına işaret ettiği söylenebilir. Çünkü onlar Hz. Peygamberin âdâb, ahlâk, fiil ve hallerini örnek alma konusunda büyük bir iştiyâka sahiplerdi.⁶⁸ Sühreverdî'nin tasavvuf ehlinin uzun süre açıkları konusunu işledikten sonra kullandığı şu ifadeleri dikkat çekici bir durumdur: “Sıdk ehli

⁶³ İhsan Kara, *Tasavvuf İstîlâhları Literatürü ve Seyyid Mustafa Râsim Efendi'nin İstîlâhât-ı İnsân-ı Kâmil'i* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi/Metin, 2003), 197,402.

⁶⁴ Kara, *Seyyid Mustafa Râsim Efendi'nin İstîlâhât-ı İnsân-ı Kâmil'i*, 370.

⁶⁵ el-Bakara 187.

⁶⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3/264; Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009), 115; Nâsirüddîn Ebü'l-Hayr Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'r-Reşîd, 2000), 1/170.

⁶⁷ İsmail Hakkı Bursevî, *Tefsîru rûhi'l-beyân* (İstanbul: Matbaat-ü Osmaniyye, 1330/h.), 1/300.

⁶⁸ Ebû Nasr Abdullah b. Ali es-Serrâc, *el-Luma'* (Mısır:Daru'l-Kütübi'l-Hadisîyye, 1960), 133.

kimselerin, şer'î açıdan sıkıntılı gibi görünen bir takım işleri güzel (hâlis) bir niyete binaen yapıldığından, onlarla niçin böyle yaptıkları konusunda tartışmaya girilmemelidir.”⁶⁹ Onların visâl konusunda da Hz. Peygamberi aynı şekilde örnek almak amacını taşımaları ve bu orucu fiilen tutarak sağladığı mânevî halleri bizzat tecrübe etmiş olmaları öyle görülüyor ki visâlden vazgeçememelerinin temel nedenleridir.

3.2. Visâl Orucunun Caiz Olmadığı Yönünde Görüş Bildiren Mutasavvıflar

Visâl hakkında görüş bildiren mutasavvıfların çoğunluğunun visâlin caizliğini hatta bir kısım manevî halleri elde etmek için gerekliliğini savundukları ortaya çıkarken, bunun yanında az sayıda da olsa visâl orucunun haram olduğunu veya kerâhet taşıdığı için tutulmasının caiz olmadığını dile getiren sûfilere de rastlanmaktadır. Örneğin Hakîm et-Tirmizî (öl.320/932), dinen yasaklanmış olan şeyleri açıkladığı *el-Menhiyyât* adlı eserinde oruçta visâl yapmaya dair bir başlık (146. başlık) açarak, visâl orucunu da menhiyâtten saymıştır. Visâlin dinen yasaklanmış olmasının gerekçesi olarak da kişinin visâl yaptığında Allah'ın ikramını terk ettiğini dile getirmektedir. Zira Yüce Allah bu ümmete mübarek (bereketli) bir gıda olarak sahuru ikram etmiştir. Bunu Hz. Peygamber hadisinde açıkça ifade etmektedir. Yine insanoğlu sabah ve akşam olmak üzere iki öğün yiyerek yaşamını sürdürür ve beslenir. Aynı şekilde ahirette de rızıklanma sabah ve akşam şeklinde (iki öğün) olacaktır. Önceki ümmetlere oruç emredilirken yatsıya kadar yeme içmelerine müsaade edilmiş, bu vakitten sonrasında ise ertesi günün akşamına kadar haramlık hükmü konulmuştu. İslam'ın ilk yıllarında da bu uygulama mevcut iken, Bakara suresi 187. ayet ile oruç gecelerinde de yeme içme ve cinsel ilişki fecir vaktine kadar serbest bırakılmıştır. Oruçta visâl yapılırsa Allah'ın tüm bu kolaylaştırma ve ikramları ortadan kaldırılmış olur. Bu konuda diğer bir husus da oruç, her gün için ayrı ayrı farz kılınmıştır. Şayet visâl yapılması durumunda, iki ayrı farzın arası ayrılmamış olur.⁷⁰

Bu konuda Serrâc da Hz. Peygamberin örneği ve ona itaat konusunda şayet kitap ve sünnette aksine bir delil bulunan durumlarda ona ittibâ hükmünün düştüğünü belirtmektedir. Bu konunun örneklerinden birinin, hakkında “*Ben sizden birisi gibi değilim*” dediği visâl orucu olduğunu, kendisi tutarken ümmetini bundan nehyetmiş olmasının bu hükmü kendine has kıldığının göstergesi sayılacağını, bu yüzden visâl konusunda onun takip edilemeyeceğini dile getirmektedir.⁷¹ Ayrıca eserine; “Yemeyi Terk Etme ve Uzlet Hakkındaki Yanlışlar” şeklinde bir başlık koyarak burada, bir kısım mübtedî müridin nefse muhalefet adına açlık konusunda ifrata düştüklerini, yemeği terk konusunda âdâba uymadıklarını ve bu konunun usulünü üstatlarından iyice araştırmadıklarını, böylece yemeyi tamamen terk edip günler ve geceler boyu visâl orucu tuttuklarını ve hataya düştüklerini dile getirmektedir.⁷²

Ebû Nuaym el-İsfahânî (öl.430/1038) de *Hilyetü'l-Evliyâ'da*, Zeynelâbidîn Alî b. el-Hüseyn'den (öl.94/712) yaptığı nakilde, visâl orucunun da Ramazan ve Kurban bayramlarında tutulan oruçlarla birlikte haram oruçlar kategorisinde sayıldığı bilgisini - kendisi konuya dair ayrıca bir yorumda bulunmadan- aktarmaktadır.⁷³

Burada son olarak şu da belirtilmelidir ki bazı sûfilerin uzun süreli oruç tuttuklarına dair rivayetlerin yer aldığı tasavvuf eserlerinde bu şekilde oruç tutanlar hakkında önemli bir bilgiye değinilmektedir. Buna göre önde gelen bazı sûfî müellifler, uzun süreli visâl orucu tuttuğu rivayet edilen kişilerin, bu yaptıklarının dinen nehyedilmiş durumda olan visâl olmaması için oruç gecelerinde bir miktar su veya bir iki lokma gibi çok az da olsa yiyip içtiklerine dair bilgi notu düşmüşlerdir. Örneğin Serrâc, Sehl et-Tusterî'nin Ramazan ayında on beş günde bir yemek yediğine, böylece tüm ramazan boyunca tek bir defa iftar ettiğine dair rivayetler bulunduğu bilgisini aktarmaktadır. Sonra bunun aslını bazı meşâyih'ten sorup araştırdığını, kendisine; “*Onun, her gece tek başına iken temiz su ile bir kez iftar ettiğini,*” söylediklerini belirtmektedir.⁷⁴ Yine Sühreverdi de Tusterî hakkında 15 günde bir yemek yediği yönünde bilgiler bulunduğunu dile getirdikten sonra; “*Ancak sünnet yerini bulsun diye (gece) su içerek iftar ederdi.*” şeklinde bir bilgi aktarmaktadır.⁷⁵ Onların bu tespitlerinin oldukça önemli olduğu belirtilmelidir. Zira böylesi bir durumda her ne kadar uzun süre açlık durumu gerçekleşse bile bunun artık dinen sakıncalı görülen visâl orucu olmaktan çıktığı görülür. Şayet tasavvuf literatüründe oldukça önemli yere sahip eserlerin müelliflerinin verdiği bilgiler bu konudaki bir gerçekliği ifade ediyorsa, sûfilerden aktarılan uzun süreli oruç uygulamalarının zaten şer'î açıdan bir sakınca taşımadığı, hatta açlığa dayalı riyâzet uygulamasının şer'î esaslara riayet edilerek yerine getirildiği sonucunu ortaya çıkarmış olmaktadır.

⁶⁹ Şihâbüddîn Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdi, *Avârifü'l-meârif* (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 362.

⁷⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali el-Hakîm et-Tirmizî, *el-Menhiyyât* (Kahire: Mekketbetü'l-Kur'an, ts.), 237-238.

⁷¹ Serrâc, *el-Luma'*, 132.

⁷² Serrâc, *el-Luma'*, 527.

⁷³ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2009), 2/422.

⁷⁴ Serrâc, *el-Luma'*, 217.

⁷⁵ Sühreverdi, *Avârifü'l-meârif*, 1/360.

Sonuç

Tasavvuf yaşamında nefsi arınmanın sağlanmasında uzun süreli açlık uygulamalarına ayrı bir önem verildiği görülmektedir. Uzun süreli açlık konusunda ilk akla gelen uygulamalardan birisi de şüphesiz visâl orucudur. Tarihi süreçte İslam öncesi dönemde de uygulaması görülen, iki veya daha fazla gün süreyle iftar edilmeksizin sürdürülen visâl orucunun, Hz. Peygamber tarafından tutulmuş olması da bu oruca karşı daha ilk dönemden itibaren bazı Müslümanlarca ayrı bir ilgi duyulmasını sağlamıştır. Ancak Hz. Peygamberin kendisi bu orucu tutarken, onunla birlikte tutmak isteyen bir kısım sahabeyi bundan nehyetmiş olması, fikhî açıdan bu orucun meşruiyeti hakkında tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Şafii fukahâsının çoğunluğuna ve Zâhiriyye mezhebi mensuplarına göre visâlin haramlığı Hz. Peygamberin nehyetmesi ile sabit olmuştur. Bir kısım âlim de visâlin nehyedilmiş olmakla birlikte yine de onun hakkında meytenin haramlığı gibi kesin bir haramlık hükmü olmayıp tahrimen mekruh hükmünde olduğunu dile getirmiştir. Fukahânın çoğunluğunun ise visâlin hükmünü mekruh olarak değerlendirdikleri ortaya çıkmaktadır. Bu durumda bazı kaynaklarda ve daha önce yapılan bazı araştırmalarda dile getirilmiş olan “*Visâl, ulemanın çoğunluğuna göre haramdır.*” şeklindeki genelleyici yargıların çok da isabetli değerlendirmeler olmadığı açıkça görülmektedir. Konuya dair deliller çerçevesinde visâl hakkında haram derecesinde bir hükme varmak pek mümkün gözükmemekle birlikte yine de şer’î açıdan hoş karşılanmayan bir durum olduğu aşîkârdır.

Fikhî açıdan bu şekilde olmasına karşın gerek tasavvuf klasiklerinde gerekse de sûfî tabakâtlarında visâl orucunun mutasavvıflarca kabullenildiği, savunulduğu ve havâssın özel bir ibadeti olarak görüldüğü de bir gerçektir. İlgili eserlerde üç gün, yedi gün, bir ay hatta kırk güne kadar iftar etmeksizin visâl orucu tuttuğu belirtilen birçok sûfiden söz edilmekte, onların bu davranışlarından da genelde övgü ve hayranlıkla bahsedilmektedir. Zira onların bu durumları, mânevî mertebelerinin yüksekliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Ebû Talib el-Mekkî’nin uzun süre açlığın Allah’ın yardım ve desteğine bağlı olarak ancak belli kullar tarafından uygulanabildiği, melekût âleminin perdesinin açılmasına vesile olduğu, nefsi arınma ile insanların seçkin (havâs) kullar mertebesine çıkmasını sağladığı vb. yöndeki vurgularının sonraki dönemlerde yazılan tasavvuf eserlerine de bu konuda ilham kaynağı olduğu görülmektedir. Ancak şu da var ki tasavvuf klasikleri ve tabakât kitaplarının çoğunda Ramazan orucu tutarken çok az sayıda iftar yaparak sürekli visâl tuttuklarına dair birçok sûfiden nakilde bulunulmasına rağmen, visâl orucunun dindeki yeri ve hükmüne dair bir değerlendirmede bulunulmamakta, sadece visâl orucu tutanlara dair bilgilerin nakledilmesi ile yetinilmektedir. Visâl orucunun hükmü konusuna değinen mutasavvıflar ise serdettikleri görüşlere göre şu şekilde değerlendirilebilir: Hücvârî ve Muhyiddin İbnü’l-Arabî gibi önde gelen bir kısım sufi müellif, visâl konusunu hadisler bağlamında ele alıp hükmüne dair tartışmalara katılmışlar, onun haramlık hükmü taşımadığını açıkça belirtip tasavvuf hayatındaki önemi konusuna değinmişlerdir. Bunlardan Hücvârî, visâli haram sayanları işin aslını tam bilmeyen cahiller olarak niteleyip, visâl orucu tutmayı Allah’ın seçkin kullarına ikramı olan bir kerâmet olarak görürken; İbnü’l-Arabî ise visâlin henüz onu tutabilecek hale gelmemiş kişiler için kerâhet taşıdığını, ancak Allah’ın yardımına mazhar olan havâs için visâl orucu tutmakta herhangi bir sakınca bulunmadığını savunmaktadır. İbnü’l-Arabî’nin, Hz. Peygamberin visâl tutarken; “*Ben geceleri Rabbimin katında yedirilir içirilirim*” şeklinde haber verdiği gibi kendilerinin de bu orucu tuttuklarında tıpkı Hz. Peygamber gibi Rableri katından rızıklandıklarını söylemesi de gerçekten dikkat çekici bir durumdur. Eser sahibi mutasavvıfların önemli bir kısmı da uzun süreli visâl yapan birçok sûfî ile ilgili bilgiler aktarırken, bu orucun hükmüne dair tartışmalara değinmemektedir. Ancak günlerce visâl orucu tutan sûfîlerin bu durumunu sahip oldukları yüksek mânevî mertebeye ilişkilendirmiş olmaları bu müelliflerin de visâl orucunu benimsediklerini göstermektedir. Visâlin hükmü konusunda diğer bir grup mutasavvıf ise visâl orucu tutmanın nefsi terbiye yönüyle sağladığı yararlar nedeniyle hem visâlden vazgeçmezken hem de Hz. Peygamberin bu konudaki nehyini de gözetmeye çalışmışlardır. Bu meyanda Serrâc ve Sühreverdî gibi önde gelen mutasavvıf müellifler önemli bilgiler aktarmaktadırlar. Onlar, uzun süreli visâl tuttuğu bildirilen sûfîlerin bu hallerini meşâyihlerinden sorup araştırdıklarını ve sonuçta bunların, yaptıklarının şer’i esaslara ve sünnete aykırı olmaması için her gece birkaç yudum su içerek iftar ettikleri bilgisini edindiklerini bildirmektedirler. Bu bilgilerin oldukça önemli olduğu, zira böylesi bir durumda her ne kadar uzun süreli açlık durumu gerçekleşmiş olsa bile bunun artık şer’an kerâhet taşıyan visâl orucu olmaktan çıktığı görülmektedir. Bu yönde davranışın hem açlığın nefis eğitimindeki etkisinden faydalanma, hem de bunu yaparken herhangi bir şer’î esastan ödün vermeme konusunda büyük bir dikkat gösterme yönüyle takdiri hak ettiğini de belirtmek gerekir.

Mutasavvıfların genel olarak visâl orucu tutmakta ve caizliğini savunmakta gösterdikleri ısrarın, bu orucun Hz. Peygamber tarafından tutulmuş olması ve özellikle ibadetler konusunda kendilerinin de Hz. Peygambere tam itaati sağlama gayretini taşımaları, aynı zamanda uzun süreli açlığın nefis eğitimi ve mânevî mertebe elde etme konusunda sağladığı etki nedeniyle olduğunu düşünüyoruz. Bu yüzden hem Hz. Peygamberin bu orucu tutmasını hem de sahabeden ve tabiîundan bazılarının bu orucu tutmuş olduklarına dair gelen rivayetleri kendi uygulamaları için esas almışlar, Hz. Peygamberin bir kısım sahabeyi bundan nehyetmiş olmasını ise ümmetine duyduğu şefkate veya visâl tutmak isteyen o kimselerin bireysel durumlarının henüz

visâl tutmaya dayanacak mertebeye ulaşmamış olmasına bağlamışlardır. Bu durumda dair Hz. Peygamberin visâlin nehyine sözleri dinde genel bir yasaklama hükmü getirmek amacıyla söylenmiş sözler değildir.

Kaynakça | References

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *el-Müsned*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421.
- Âmidî, Alî b. Muhammed. *el-İhkâm fî usûli'l-fikh*. Riyad: Dâru's-Samiî, 2003.
- Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *Minhâtü's-sülûk*. Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve Şuunü'l-İslâmiyye, 2007.
- Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *Umdetü'l-Kârî fî şerhi Sahîhi Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Begavî, Hüseyin b. Mes'ud el-Ferrâ. *et-Tezhîb fî'l-fikhi'l-İmâmi's-Şâfiî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Begavî, Hüseyin b. Mes'ud el-Ferrâ. *Şerhü's-Sünne*. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1983.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebü'l-Hayr Abdullah b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'r-Reşîd, 2000.
- Buhârî, Abdulazîz b. Ahmed. *Keşfü'l-esrâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil. *Sahîhi Buhârî*. Dimeşk-Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 2002.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rûknüddîn Abdülmelik b. Abdullah. *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2007.
- Demîrî, Ebü'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ. *en-Necmü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc*. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2004.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvud*. Riyad: Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, 1999.
- Ezherî, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-lüga*. Mısır: Dâru'l-Misriyye, 1964.
- Fenârî, Şemseddin Muhammed b. Hamza. *Füsûlü'l-bedâiyi' fî usûli's-şerâi'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *el-Mustasfâ*. Medine: Câmiatü'l-İslâmiyye, ts.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *İhyâu 'ulûmi'd-dîn*. Beyrut: Dâru İbni Hazm, 2005.
- Gökçe, Ferhat. *İslâm İrfân Geleneğinde Hadis Yorumu*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.
- Hattâb, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed. *Mevâhibü'l-celil li-şerhi Muhtasarı Şeyhi'l-Halil*. Nuakşot (Moritanya): Dâru'r-Rıdvân, ts.
- Heytemî, Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer. *el-Minhâcü'l-kavîm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Hücvârî, Ebü'l-Hasan Ali b. Osman. *Keşfü'l-mahcûb*. Kahire: el-Meclisü'l-Âlâ li's-Sekâfe, 2007.
- İbn Arabî, Muhammed b. Abdullah b. Muhammed. *el-Mesalik fî şerhi Muvatta'ı Malik*. b.y.: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2007.
- İbn Arabî, Muhammed b. Abdullah b. Muhammed. *el-Kabs fî şerhi Muvatta'ı Malik b. Enes*. b.y.: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1992.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Fethu'l-bârî*. Kahire: Mektebetü's-Selefiyye, ts.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî. *el-Muhallâ bi'l-âsâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshak. *Sahîhu İbn Huzeyme*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2003.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğnî*. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1997.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhyiddin Muhammed b. Ali. *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid. *Şerhu Fethi'l-Kadîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İsfahânî, Ebû Nuaym el-. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2009.
- İzzüddîn b. Abdisselâm. *el-Gâye fî ihtisârî'n-Nihâye*. Beyrut: Dâru'n-Nevâdir, 2016.
- Kara, İhsan. *Tasavvuf İstilâhları Literatürü ve Seyyid Mustafa Râsim Efendi'nin İstilâhât-ı İnsân-ı Kâmil'i*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi/Metin, 2003.
- Karabacak, Mustafa. "Visâl Orucu Bağlamında Hz. Peygamber'in Örnekliliği". *Kilitbahır* 16/1 (Mart 2020), 95-120.
- Karâfî, Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs. *ez-Zahîra*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Kâsânî, Alaüddin Ebû Bekr b. Mes'ud. *Bedâiu's-sanâi'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Kâşânî, İzzeddin. *Tasavvufun Ana Esasları*. çev. Hakkı Uygur. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012.
- Koyuncu, Emetullah. *Hz. Peygamber'in (S.A.S.) Ramazan Ayı Dışında Tuttuğu Ve Tavsiye Ettiği Oruçlarla İlgili Rivayetlerin Tahlili*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Köse, Saffet. "Visâl". *Şamil İslam Ansiklopedisi*. 8/510. İstanbul: Dergah Ofset, 2000.
- Lahmî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed. *et-Tefsîr*. Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve Şuunü'l-İslâmiyye, ts.
- Mahmûd Abdurrahmân Abdulmun'im. *Mu'cemu'l-mustalahât ve'l-elfâzi'l-fikhiyye*. Kahire: Dâru'l-Fazîle, ts.
- Mâverî, Ebü'l-Hasan Alî b. Muhammed. *el-Hâvî'l-kebîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Mekkî, Ebû Tâlib. *Kütü'l-Kulûb*. 3 Cilt. Kahire: Mektebetü Dâru't-Türas, 2021.
- Mevsûatü'l-fikhiyye*. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve Şuunü'l-İslâmiyye, 1983.
- Muvâfık el-Emîn. *el-İhtiyârâtü'l-fikhiyye li's-Şeyh Ubeydullah el-Mübarekfuri kitabü's-sıyam ve i'tikâf*. Medine: Câmiatü'l-İslâmiyye, 1435.
- Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm. *el-İknâ*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1414.
- Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm. *el-İşrâf'alâ mezâhibi ehli'l-ilm*. BAE: Mektebetü's-Sekâfiyye, 2004.

- Müslim, Ebû'l-Hüseynel Müslim b. Haccâc. *Sahîhi Müslim*. Riyad: Dâru Tayyibe, 2006.
- Müzenî, İsmâîl b. Yahyâ el-. *el-Muhtasaru'l-Müzenî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1983.
- Nevevî, Ebû Zekerîya Yahya b. Şeref. *Kitâbü'l-mecmû' şerhu'l-Mühezzebe*. Cidde: Mektabetü'l-İrşad, ts.
- Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Nihâyetü'l-Minhâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Remlî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed *Fethu'r-rahmân bi-şerhiZübedi İbn Reslân*. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2009.
- Rûyânî, Ebû'l-Mehâsin Abdülvahid b. İsmail. *Hilyetü'l-mü'min ve ihtiyaru'l-mûkin*. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 2007.
- Semerkindî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed. *Tuhfetü'l-fukahâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.
- Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali. *el-Luma'*. Mısır: Daru'l-Kütübi'l-Hadisiyye, 1960.
- Suğdî, Rüknu'lislâm Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed. *en-Nütef fi'l-fetâvâ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984.
- Sühreverdî, Şihâbüddîn Ebû Hafs Ömer. *Avârifü'l-meârif*. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.
- Şaban, Zekiyyüddin. *İslam Hukuk İlminin Esasları*. çev. İ. Kafi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 2021.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Muğni'l-Muhtâc ilâ ma'rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali el-Hakîm. *el-Menhiyyât*. Kahire: Mektebetü'l-Kur'an, ts.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *el-Câmi'u'l-kebîr*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
- Useymîn, Muhammed b. Salih. *eş-Şerhu'l-mümti' alâ zâdi'l-müstakni'*. b.y.: Dâru İbni Cevzî, 1428.
- Yılmaz, Hasan Kamil. "Cû'yye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/83. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Ömer. *Tefsîru'l-Keşşâf*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009.
- Zeylâî, Fahreddin Osman b. Ali. *Tebyînü'l-hakâik fi şerhi Kenzi'd-Dekâik*. Bulak/Mısır: Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1313.